

FNSiN

NOS

Nr 3 2014 Årgång 36

Medlemsorgan för Föreningen Natur och Samhälle i Norden

Föreningen Natur och Samhälle i Norden (FNSiN)

FNSiN grundades år 1973

Ur föreningens stadgar:

”§2 Föreningen skall samla intresserade av natur och samhälle i Norden till allsidiga studier därav. Genom studieverksamhet, föreläsningar, exkursioner och publikationer skall Föreningen sprida kunskap om natur och samhälle med huvudinriktning på Norden. Föreningen är en religiöst och partipolitiskt obunden ideell förening.

§3 Föreningens huvudsakliga intresseområden är Danmark, Finland, Färöarna, Grönland, Island, Norge, Sverige och Åland samt områden med historisk eller annan anknytning till länderna i Norden.”

FNSiN samarbetar med Studieförbundet Vuxenskolan och med andra föreningar. FNSiN ingår i Förbundet för Ekoparken. Läs mer på vår hemsida www.fnsin.nu.

Föreningens adress:
c/o Erik Elvers
Illerstigen 28
170 71 Solna

Medlemsavgiften 2014
Fullbetalande medlem 160 kr
Ny dito efter 1/7 80 kr
Familjemedlem 80 kr

Plusgiro: 67 01 50- 2

Medlemsavgifter och beställning av skrifter

NOS redaktion: Bente af Edholm, Erik Elvers, Soili Bisi Ström (adresser, se styrelsen), Anders Schærström

Ansvarig utgivare Anders Schærström,
Kometvägen 49, 183 48 Täby;
08-758 30 03; 070-693 91 28
anders.schaerstrom@telia.com

Material till NOS skickas till:
nos.fnsin@gmail.com

NOS har ISSN: 0348-7970

NOS utkommer 4 ggr/år.
Manusstopp 1 dec/mars/juni resp. sept.

Internet: www.fnsin.nu

e-post : info@fnsin.nu

Tryckt hos: Ordgruppen/Författares Bok-
maskin

FNSiN, styrelse

Ordförande
Bente af Edholm
Fritiofsvägen 4
182 54 Djurholm
08-622 55 25; 070-400 01 99
bente.fnsin@gmail.com

Vice ordförande:
Erik Elvers
Illerstigen 28
170 71 Solna
08-85 84 88(b)
E.elvers@bredband.net

Sekreterare
Camilla Berg
Fredrikslundsvägen14
168 34 Bromma
08-26 25 84
camilla_berg@spray.se

Sara Mariasdotter
Kyndelgränd 7
135 36 Tyresö
08-7426673; 076-8008837
hibiskus47@hotmail.se

Kassör:
Lars Innings
Dalgårdsvägen 55
121 33 Enskededalen
08-7741253; 070-2962973
lars.innings@telia.com

Övriga ledamöter
Anders Tunevi
Swedenborgsg. 21
118 27 Stockholm
08-7202267; 070-5683513
anders@anderstunevi.se

Birgitta Traxel
Vesslevägen 40nb
167 67 Bromma
08-25 03 35 (b)
Birgitta.traxel@gmail.com

Henrik Hansson
Klippgatan 8 C, 4 tr
171 47 Solna
08-730 31 56; 070-319 01 50

Nina Bohigas
Torneågatan 33,
164 79 Kista
070-454 77 24
Nina_bohigas@hotmail.com

Soili Bisi-Ström
Fatburs Kvarng.14
118 64 Stockholm
08-19 12 52 (b)
070-370 07 75
bisi-strom@bredband.net

Webbansvarig:
Monika Kristensson
Sickla Kanalgata 12
120 67 Stockholm
08-641 50 11 (b)

Kontaktperson,
FNSiN Östergötland
Håkan Bley
Sköldvägen 18
61633 Åby
011-63169 (b) 011-191125 (a)

Våra böcker:

	normal	medlem
De goda ogräsen	75	50
Gotska Sandön, ny	100	75
Kall ökensand	75	50
Spetsbergen	50	30
Tyresta	20	10
	(Porto tillkommer)	

Beställ genom Erik Elvers .

Omslagsbilder:

Framsidan: Gulögd pingvin, Nya Zeeland
Foto: Erik och Eva Elvers

Baksidan: Cathedral Cave, Nya Zeeland
Foto: Erik och Eva Elvers

Ordföranden har ordet

Sommaren är här och föreningen har nu bara utflykter på programmet framöver. Förutom att vi brukar ägna sommarhalvåret åt exkursioner, resor, cykelturer, bärplockning, vandringar och vilda växter mm, så har vi nyss fått det tråkiga beskedet att Träfflokal Baltzar har upphört som mötesplats.

Hyresvärderna ska nu flytta sin verksamhet och vi kan inte längre ha våra medlemsmöten, bildvisningar eller adventsmys på den adressen. Trist. Lokalen passade vår verksamhet så bra under vinterhalvåret, bl.a. med bra kök och stor projektorduk.

Nu måste vi söka en ny plats att vara på, så jag vill uppmana var och en i FNSiN att ha ögon och öron öppna för tips och möjligheter att hitta en ny lokal. Kom gärna med tips och förslag till info@fnsin.nu så kanske vi kan hitta något inför hösten.

Glädjande är ändå, att vi under våren fick ha några enastående föredrag med bildvisning. T.ex. Teaterhistoria från antiken till Shakespeare av konsthistoriker Adèle Schreiber, som dessutom äntligen givit ut sin mycket intressanta bok om den "Gröne mannen" / Bladmannen, vilken hon också tidigare under exkursioner och i föredrag berättat om för FNSiN.

Ett annat bejublat föredrag, som väckte nyfikenhet och lockade många åhörare, var indianexperten Carl Johan

Gurts berättelse om sin unika vistelse bland Bella Coola och Nuxalk-Nation, amerikanska Nordvästkustindianer. Ursprungsfolk vars världsbild innefattar en människa med tre själar (fertila kvinnor har dock fyra), och som ser sig tillhöra en av tre helt likvärdiga individgrupper - de "fyrbenta personerna". De två andra grupperna är då de "bevingade personerna" samt de "simmande personerna". Deras världsbild omfattar även

en reinkarnationstro lik buddhismens. Dessa indianfolk har gjort avtryck i Sverige på flera sätt. Dels har de blivit beskrivna etno-

grafiskt/ antropologiskt av Fillip Jacobsen som förmedlade information till Gustaf Retzius i Sverige (1904). Dels hade deras totempåle "insamlats" och kunde beskådas under många år inne i Folkens museum/ Etnografiska museet i Stockholm, ända tills den "återlämnades" och transporterades tillbaka till sin ursprungliga plats 60 mil norr om Vancouver år 2006.

Som ersättning skapades en ny kopia av den ursprungliga totempålen, snidad i trä på samma sätt som den förra - och av samma indiangupp. Den nya står dock utomhus och tyvärr kan den nog inte bli lika långlivad där utanför museet.

En annan kust, den svenska, Stockholms skärgård, är temat för en utställning jag nyligen upplevde i konsthallen Artipelag på Värmdö. Förutom att klassiker som bl.a. A Strindberg, A Sjöberg, A Engström eller AE Hjorth finns representerade, så har en ung formskapande kvinna, Ebba Bohlin, skapat en installation som kan ses som ett uttryck av lyhördhet för naturen. Ett jätteöra som flyter i Baggensfjärden.

Jag önskar nu att ni alla får ha en härlig sommartid med lyhördhet inför natur och samhälle - och gärna lite extra lyhördhet för en lokal åt FNSiN.

Bente

Två bladmän i Uppsala domkyrka

Tørvegravning

*Af cand. scient (geografi),
og gårdejer Peter Astrup
Madsen, Hornslet*

Jeg har i nogen tid haft lyst til at beskrive livsformen tørvegravning, der indtil for 60 år siden var rimeligt udbredt i Danmark - ikke mindst her i Østjylland, og som mange ældre i dag kan huske fra deres barndom og ungdom. De anvendte arbejdsprocesser og fagudtryk kan skifte fra egn til egn. Jeg er lidt spændt på, om det beskrevne også genkendes i andre skandinaviske lande.

Kilde: Poulsen (1992)

Selv er jeg opvokset i Vestjylland og kan derfor erindre, hvorledes der i 1950'erne blev gravet tørv (klyner) i en nærliggende mose, og hvorledes de blev kørt hjem og læsset op på loftet over udhuset til senere brug i komfuret.

Under gennemgangen henvises til en række tørveredskaber, som mange måske genkender. De er alle fra min egen lille samling af landbrugsredskaber. For dem, der gerne vil vide mere om tørveproduktion, kan jeg anbefale et besøg ved et lokalt egnsmuseum eller Stenvad Mosebrugscenter på Djursland.

Generelt om tørvedannelse og tørveproduktion.

Tørv er iflg. Gyldendals leksikon en aflejring, der dannes i moser og består af døde plantedele, der kun delvist er nedbrudt pga. manglende ilttilgang. Tørv har derfor bevaret noget af plantedelens struktur. Der skelnes mellem *højmosetørv*, hvor 2-5 % af tørstoffet er aske, og *lavmosetørv* eller *kærtørv*, der har et væsentligt højere askeindhold, bl.a. pga. mere sand. Her på egnen kaldte man højmosetørv for "rævekød".

Lavmoser (også kaldet tilgroningsmoser) er de mest almindelige i Østjylland. Udgangsmaterialet er siv og plantemateriale fra søen samt blade fra det omliggende land, der bundfældes i søen. Andre steder, evt. oven på lavmoser eller i lidt mere højtliggende områder, kan der dannes tørv ud fra tørvemosser (spagnum), der holder på regnvandet eller ved hårrørvirkning og tryk trækker vand op nedefra, men som især holdes fugtigt pga. regnvand. Tørv er første fase ved omdannelsen til brunkul og stenkul under stadig højere tryk og temperatur.

Tørv er et vigtigt brændsel i store dele af verden, især i ulandene, men et land som fx Irland anvender stadig tørv i vid udstrækning. Før 1. Verdenskrig og i mellemkrigsårene var den årlige tørveproduktion i Danmark på under 0,5 mio. tons, men under de to verdenskrige var mulighederne for at importere kul og koks stærkt begrænset, og tørv blev derfor atter et vigtigt brændsel. Produktionen var størst i 1943 med 6,1 mio. tons. Da var ca. 50.000 mænd og kvinder beskæftiget ved tørve- og brunkulsproduktion. Tørvegravning til brændselsformål ophørte i Danmark i midten af 1950'erne; i dag anvendes tørv udelukkende i form af spagnum, mest som jordforbedringsmiddel og i gartnerierhvervet.

Tørv var noget, man fyrede med i kakkellovnen og komfuret, især i krisetider som under de to verdenskrige. Det gjorde man i mangel af bedre. Træ var også en begrænset ressource, da godt løvtræ under 2. Verdenskrig bl.a. blev brugt til generatorbrændsel. I de egne af landet, hvor der var få skove, især i Jyllands mere sandede områder, og hvor træ var vanskeligt at fremskaffe, måtte man ty til andre former for brændsel. Derfor fandt man på at udnytte mosernes tørv.

Til mange gårde var der tilknyttet tørveparceller. Generelt ejede hver gård i landsbyen to tørveskifter på 1-2 skæpper land (1 skæppe land svarer til en alm. parcelhusgrund). Der var normalt tale om en god og en mindre god tørvelod. Der til kom et engskifte på ca. 5 tdr. land. Ofte var en af tørveskifterne solgt eller lejet ud til en arbejder i landsbyen.

Under normale forhold blev der i industrien og i byer mest benyttet kul og koks, men under sidste krig dækkede tørveproduktion hen ved 1/3 af hele landets energiforbrug.

Tørvegravning og arbejdets organisering.

Tørvemoserne var lige som landsbymarken delt op i lodder, og hver lodsejer kunne således anlægge sit eget tørveskær. Arbejdet i moserne kom i mange år efter landsbyfælleskabets ophør til at minde lidt om traditioner fra landsbyfælleskabets tid, idet alle, både mænd, kvinder og børn deltog i arbejdet, der var meget sæsonbestemt. I modsætning til så meget andet arbejde blev det lidt opfattet som en form for rekreation, hvor den medbragte frokost og drikkevarer indtog en ret afgørende plads for dagens forløb.

Arbejdet i moserne fandt sted i en periode efter forårsarbejdet, men inden høbjergning. For almindelige landarbejdere, der levede af hårdt arbejde i mosen om sommeren og træfældning i skoven om vinteren, var tørvegravning dog alt andet end rekreative udfoldelser.

Skæretørv

Frem til 2. Verdenskrig var der i princippet tale om to forskellige former for tørv: *skæretørv* og *æltetørv*.

Den ældste form for tørvegravning er skæretørv, hvor man med en specialbygget spade, et såkaldt speddejern, stikker ned i jorden, for derefter at fjerne tørv fra brinkformen ved at skære de lodrette af-snit over med en vandret tørvespade

(*skudtørvs-spade*) og efterfølgende læsse tørvene op på landjorden, hvor kvinder og børn med trillebør eller hånd-

Fire tørveredskaber nævnt fra venstre:

1. Speddejern til friskæring af tørvebænkens bagside
2. Rækniv til lodret tværdeling af tørvebænken
3. Tørvekniv til afskæring af æltetørv på tørrepladsen.
4. Tørvespade, også kaldet skudtørvs-spade, til vandret deling af tørvebænken

kraft lagde tørv til tørring. Såfremt man ikke kunne stå i graven, pga. vand, måtte man hive tørvmassen op på land. Det kunne ske med en såkaldt maskinspade, hvor man løftede hele profilen op i et træk for derefter at skære blokken ud i mindre tørvestykker – et ret anstrengende arbejde at udføre en hel dag. Man regnede med at en mand på denne måde kunne skære 2- 4.000 tørv pr dag. Dertil kom det øvrige arbejde med at fordele tørv på tørrepladsen, herunder at rejse dem op på højkant så de bedre kunne tørre på alle sider. Derefter skulle de stables i bikubeformede **stakke: ”røjler” eller ”skruer”**, så fugten kom ned på nogle få procent, men helt tørre blev de aldrig. Til gengæld blev vægten reduceret betydeligt. Man anlagde hvert år et nyt tørveskær eller gravede videre i fht. det sted, man forlod sidste år. Derved blev moserne meget arrede.

Nyere maskinspade med bevægelig vinge, funktionen var at skære tørv fri og være bundstøtte.

Overjorden smed man som regel ud i graven, hvilket da også var ret så miljøvenligt.

Æltetørv og tørvepresning

Efter år 1800 fremstilledes æltetørv ved at tilsætte vand. Tørvmassen blev kastet op på land og æltet som en dej evt. vha. af heste eller okser, der vadede rundt i materialet efter tilsætning af vand. Senere blev tørv med en tørvekniv skåret op til den størrelse, tørv skulle have og tørret.

En mere industrialiseret produktion finder sted vha. af såkaldte æltemaskiner. Her føres materialet op i maskiner drevet med gasgenerator eller anden form for drivkraft, fx en petroleumsmotor eller traktor. I begyndelsen blev materialet kastet op i æltemaskinen med håndkraft, jfr. billedet af Jens Stæhr. Det æltede materiale blev herefter kørt ud på marken og skåret ud i murstensstore tørv for at tørre, eller hældt op i nogle forme udformet som en matrix af træ (tørveramme), jfr billedet fra Djursland af Hans Christiansen.

Senere i forbindelse med stordrift og mere udpræget salg af tørv til byerne blev arbejdet

Pedersen, kaldet "Jens Støbr" graver tørvematerialet direkte op i æltemaskinen, der trækkes af en petroleumsmotor. Vandet pumpes op i æltemaskinen via en slange, Bendstrup Mose 1958.

lettet med forskellige typer af transportbånd, der til sidst fører tørvemassen op i "dyndkarret", hvorfra det læsses over i "dyndvognen" og kørt ud til den plads, hvor dyndet skulle udlægges i et 5-7 cm tykt lag direkte på jorden og skæres ud til tørv. Det kunne ske maskinelt med en såkaldt "klipper". Denne proces kunne føre til en produktion på 8-10.000 tørv pr mand pr dag.

En hel 3. form for tørv er *pressetørv*, som især er blevet fremstillet i tiden efter 1. Verdenskrig. I denne proces blev tørvemassen presset uden at tilsætte vand. Under og efter 2. Verdenskrig førte denne form for tørvegravning, bl.a. ved la Cours moser i Stenvad, til en produktion i lidt mere storskalaform. Johs. F. la Cour havde i 1905 oprettet Pindstrup Mosebrug og rådede i tiden omkring 2. Verdenskrig over enorme mosearealer i hele Østjylland – alt sammen med henblik på tørveproduktion.

De opgravede materialer blev først æltet, i reglen ved tøræltning. Via nogle skrueblade, noget lig sneglen i en kødhakkemaskine, blev det æltede

Den æltede tørvemasse fyldes direkte fra trillebøren over på en tørveramme og glattes med en skovl. Tørverammen flyttes derefter frem og fyldes på ny. Derved kom tørvene til at ligge i bede – her ved arbejdsmand Hans Christiansen. Bendstrup Mose 1958.

materiale presset igennem et for-mundstykke, ud i en endeløs kantet streng. Efter afskæring af strengen til tørvestørrelser blev de lagt ud i rækker. Derefter skulle de tørres ved at blive stillet på højkant (lidt på skrå og lænet op ad hinanden) for derefter at blive ranglet og stablet. At rangle tørv vil sige at tørvene, i en firkant med ca. 1000 i hver, blev stablet oven på hinanden i "murstens-forbandt". Det var et arbejde som både mænd og kvinder udførte med de bare næver, ligesom også børnene hjalp til.

En lokal arbejdsberetning

August Sørensen fra Hornslet-egnen gravede i 1950'erne tørv med maskinkraft. Han havde investeret i en æltemaskine, der blev drevet af en traktor. Fra tørvegraven førtes materialet med et transportbånd op i æltemaskinen, idet der blev tilført vand fra den selv samme grav, hvor tørv blev gravet op. Det æltede materiale blev kørt ud på marken og læsset over i "klipperen" trukket af en hest. Den tværgående afskæring af strimlerne, så man fik dannet tørv, foregik manuelt med et redskab bestående af fire-fem spidse tinder

Midt i billedet ses August Sørensen ved pumpen til æltemaskinen. Selve materialet føres op af graven via et transportbånd. Fra æltemaskinen, der drives vha. en traktor, læsses det æltede materiale op i "dyndkarret". Til højre i billedet ses besten forspændt "dyndvognen", ca. 1950.

Smuldrivning (fræsetørv)

I forbindelse med stor efterspørgsel efter tørv under og efter 2. Verdenskrig opfandt man metoder til en mere intensiveret produktion. Det skete i forbindelse med smuldrivning. Man anvendte forskellige metoder til af forarbejde de øverste lag af tørvejorden. Man kunne fx dybdepløje engene i indtil 1 meters dybde med plove, der var forspændt 1-2 traktorer. Herunder blev grøntsværen lagt ned i bunden af plov-

"Klipperen" kan minde om en slæde, der trækkes af en best, og som under fremkørslen hele tiden fyldes op med æltedynd fra "dyndvognen". Nogle metalskiner skærer dyndet op på langs. Den tværgående afskæring udføres manuelt med en stor rive – vist i forgrunden. Manden på "klipperen" udjævner dyndet under fremkørslenca. 1950.

furen. Det skete som regel om efteråret, hvorefter man om foråret med en harve eller en traktorfræser løsnede de øverste millimeter af tørvejorden for derefter at rive smulden sammen med en "slæbe", der lig en omvendt sneplov var åben i spidsen bagud. Det efterlod en rille af smuld, der skulle ligge og tørre, inden materialet med en transportør eller ved håndkraft blev læsset på vogne eller tipvogne, der kørte materialet til foreløbige lagerpladser eller direkte til "smuldfabrikken". Disse var ofte ejet af lokale landmænd eller andre driftige tørvefabrikanter som fx af la Cour i Pindstrup.

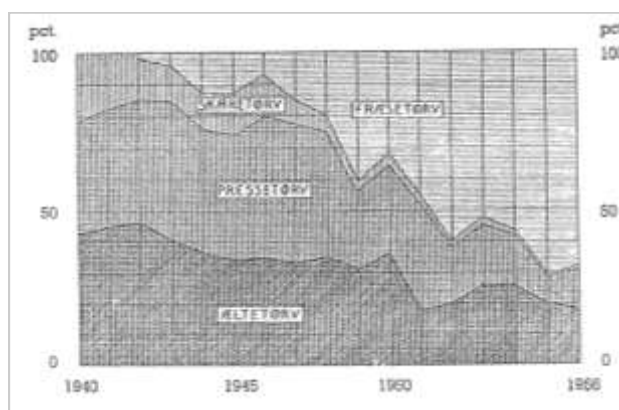
På smuldfabrikken blev tørvesmuldet, vha. store maskiner med svinghjul og drevet af petroleumsmotorer, udsat for stort tryk og herunder presset ud til *formbrændsel*. Det kom ud i lange runde stænger, der så brækkede over forskellige steder, så stykkerne blev uens lange eller korte, også kaldet "elefantklatter".

En videreudvikling af formbrændsel var *briketfabrikation*, hvor tørvemassen blev udsat for et tryk på op mod 1500 atm. Det fik tjæren i tørven til at smelte og danne en glasur på overfladen af briketterne, der var helt ens i størrelse, modsat formbrændsel. Denne form for produktion fandt bl.a. sted på la Cours store fabriksenheder i Pindstrup – en produktion der kunne foregå hele året. Materialerne blev fra forskellige mosearealer i hele Østjylland sendt med lastbiler til Pindstrup.

Afslutning

Som det er fremgået aftager tørveproduktion i Danmark i løbet af 1950'erne, men med en gevaldig slutspurt under 2. Verdenskrig. Selvfølgelig bliver produktionsprocessen stadig mere

mekaniseret i løbet af perioden, og man går fra skæretørve til ælte- og pressetørve. Omkring 1940'erne bliver produktionen også mere industrialiseret og foregår nu på store anlæg, idet man går over til at anvende smuldrivning. Det resulterer i såkaldte fræsetørve (smuldtørve), der efter tørring sendes til lidt større fabriksenheder, hvor det omdannes til formbrændsel eller briketter. I midten af 1950'erne udgør sådanne produkter henved 1/2 af al tørveproduktion i Danmark – en produktion der på dette tidspunkt dog ligger på beskedne 0,6 mio tons – svarende til 1/10 af den produktion, man oplevede under 2. Verdenskrig.

Tørveproduktionens fordeling på de forskellige arter af tørvebrændsel.

Kilde: Hedeselskabets Tidsskrift nr 15, 1956, S. 337.

Lad os håbe, at vi ikke igen kommer til at stå i en krisesituation, hvor engene graves op på kryds og tværs og overstrøs med mose- og vandhuller. Alligevel kan man nyde det skønne syn af Mørke Sø, nær Hornslet – et resultat af fortidens møjsommelige arbejde med tørvegravning.

Kilder:

- Gyldendal leksikon, 1978
  - Holmstrøm L. 1980 Arbejderliv i Hornslet, Socialdemokratisk forening
  - Friberg, V. F. 2012. Tørve- og briketproduktion i Thorsager
  - Hove Th. Th. 1983. Tørvegravning I Danmark
  - Poulsen S. T. 1992 Mosebrug, tørvegravning og tørveindustri, Skoletjenesten Hjerl Hede Rosenholmeren, nov. 2012
  - Simonsen K. 2008 Tørvekongen – en skildring fra krigens tid, Hovedland
  - Svendson, J. 2009 Tørvene triller. Mystik, mennesker og maskiner i mosen, DialogForum.dk
- Alle fotos er fra Egnsarkivet i Hornslet.

Trakten, som artikeln handlar om, ligger i Jylland, nordöst från Århus. *NOS-red.*

Ordlista

Arred	ärrad
Beskæftig	sysselsatt
Bundfælde	sedimentera (falla till botten)
Danne	bilda
Dynd	gyttja
Egn	trakt
Erhverv	näring, yrke
Fht.	Förhållande till
Fx.	t.ex.
Forlod	lämnade (forlade = lämna)
Fandt sted	Ägde rum (finde sted = äga rum)
Gartneri	trädgårdsskötsel
Hårrør	hårkärl, kapillär
Ilt	syre
Kakkelovn	kamin. Evt. kakelugn (kakelugn heter annars porcelænsovn)
Klyner	torv (dialekt)
Komfur	Spis
Landsbyfællesskab	bygemenskap
Leje	hyra
Ligefrem	helt enkelt
Lodder	lotter
Lodret	lodrät
Lodsejer	delägare
Mangel	brist
Mursten	tegelsten (men tegl = tegel)
Møjsommelig	mödosam
Parcel	parcel, jordlott
Rangle	Skramla
Rille	Ränna, fåra
Rækniv	En sorts långskaftad kniv
Siv	säv, vass
Skruerblad	propellerblad (ordagrant: skruvblad)
Smuld	torvströ
Snegl	eg. snigel. Här en del i en hackmaskin
Tdr	Tønder (= tunnor) tunnland
Tilgroning	igenväxning
Trillebør	skottkärra (jfr. <i>skånska</i> : rullebör)
Ty til	lita till, ty sig till
Udelukkende	uteslutande
Vandret	vågrätt
Vha.	(ved hjælp af) med hjälp av
Ælte	älta, knåda

Hur gick det?

FFE årsmöte 2014

Förbundet för Ekoparken höll sitt årsmöte i Slottsträdgården Ulriksdal 22 mars.

FFE:s ordförande Richard Murray berättade om vad som skett under det gångna året och aktuella frågor. Bland annat kan nämnas att Nationalstadsrådet fått de 100 Mkr (kompensation för ingbreppen i Bellevue-parken) som skall användas för att utveckla parken i enlighet den nu fastställda vård-och utvecklingsplanen. Bland de negativa rapporterna var att många politiker, särskilt i Stockholm, försöker kringgå Nationalstadsparkslagen. Förbundet har många frågor att arbeta med, t ex för att hålla spridningsvägarna öppna.

Man rekommenderade ett par kommande möten, 2 april om Slussen och en debatt om Ny grön våg 22 april, båda i ABF-huset på Sveavägen.

Förbundet är öppet inte bara för föreningar som FNSiN, utan även personer kan vara med som enskilda medlemmar (vilket jag rekommenderar alla intresserade att vara, endast 100 kr/år, FFE plusgiro 447 07 29-7).

Man nämnde också kampen för att rädda Råstasjön, den viktiga fågellokalen i Solna.

Erik Elvers

Sandöskrönor

Sandö-kännaren Bertil Svanteson visade sin förmåga att se det lilla i det stora, med bilder av detaljer i träd på Gotska Sandön som inspirerat till bizarra, fantasifulla och roliga skrönor där man kunde undra var gränsen gick mellan verklighet och fantasi. En högtidsstund för oss ca 15 personer som var där och såg och lyssnade!

Erik Elvers

Vi har gjort mycket mer under vintern och våren, som är värt att berätta om, men vi har inte plats för fler notiser i det här numret. Men det kommer mera ....

NOS-red.

Intryck från Nya Zeeland

Nya Zeeland ligger visserligen långt från Norden – nästan så långt bort man kan komma – men skall man krysta fram en anknytning till natur och samhälle i Norden kan man peka på att Linnélärjungen Daniel Solander deltog i James Cooks resa 1768-71 med HMS Endeavour då NZ utforskades 1769. Dessutom var FNSiN:s tidigare ordförande Kjell Petterson där i början av 80-talet, se artiklar i NOS nr 3/84 och 1/85 på vår hemsida. Eftersom de är ca 30 år gamla kanske det inte känns tjugigt med en till, så här några intryck från en resa dit i februari/mars i år.

Jordvärme Whakarewarewa

De vi pratat med före resan var ovanligt samstämmiga om att det var ett underbart resmål, med vacker natur, vänliga människor osv. En kollega hade hört att det var ett Åland, man sade åååh hela tiden. Vi tänkte att de nog tog i men att det fanns hopp om att det skulle bli en bra resa. På plats kunde vi konstatera att omdömena *inte var överdrivna. Det här var den mest långväga, långvarigaste (4½ vecka) och mäktigaste resa vi gjort, med helt fantastiska upplevelser.*

En av dem vi pratade med i förväg var Rolf Fornhammar, god vän till FNSiN-veteranen och numera Aucklandbon Fredrik Moëll. Rolf gav mig många värdefulla tips om olika platser, och dessutom ett par praktiska tips som vi vidarebefordrar:

- kontantkort till mobiltelefon – skaffades enkelt på flygplatsen varigenom man kunde ringa billigt inom landet
- i-site – officiella informationskontor som fanns väl spridda över landet på mer än 80 platser (se

<http://www.newzealand.com/int/visitor-information-centre/>). Mycket hjälpsamma med tips och broschyrer, och bokade utan kostnad hotell/motell/B&B. Det var bara att **gå in och säga att ”i kväll tänkte vi övernatta i Mutueka, vad finns det för boende där?”** så frågade de vad vi tänkt oss och ringde sedan och kollade vad som var ledigt (detta innebar också att vi behövde använda det inhemska telefonkortet mindre än vi räknat med).

Ett annat praktiskt tips medan vi är inne på sådana är att skaffa en adapter (Nya Zeeland och Australien har trehåls väggurtag) på flygplatsen eller i en järnhandel.

Vi hade studerat en del guideböcker i förväg, den vi tog med oss är utgiven på svenska av Reseförlaget (www.reseforlaget.se) men översatt från engelska (www.dk.com). Innehållsrik med mycket text och kartor, några få uppgifter stämde dock inte. På plats köpte vi en vägkartbok, New Zealand Travellers Road Atlas (utgiven av kiwimaps) med hela landet på ca 60 sidor i skala 1:500.000 jämte ca 40 sidor stads- och områdeskartor, som vi hade mycket god nytta av.

Slutligen är det ett råd att inte spara på inträden och guidningar. De kunde ibland kosta rätt mycket, t.ex. för att få se pingvinerna på kvällen komma hem från havet och gå upp till sina bohålur, men det hade varit dumt att åka hela vägen och sedan snåla på sådana upplevelser.

Resan till NZ gick via Amsterdam och Shanghai till Auckland och direkt vidare till Christchurch på Sydön. Där hade vi hyrt en bil som skulle

Ormbunksträd underifrån

lämnas igen i Auckland på Nordön fyra veckor senare. Det var tankeväckande att flygningen från Amsterdam till Shanghai, som f.ö. gick över Skåne och södra Öland, tog 11½ timme medan sträckan Shanghai-Auckland tog 12½. NZ ligger verkligen avlägset!

De vi pratat med rekommenderade huvuddelen av tiden, från 2/3- till 3/4-delar, på Sydön. Vi hade något jämnare fördelning, 17 dagar på Sydön av totalt 28. Vi hann visserligen inte se allt på Sydön som vi funderat på, men inte på Nordön heller.

Landet har en yta av ca 270t km² eller som Norrland (60 % av Sverige). Avståndet från Stewartön i söder till Kap Reinga i norr är ca 160 mil. Totalt körde vi knappt 500 mil under de fyra veckorna.

Somt påminde om Island, naturligtvis geysrarna, jöklarna och alla fåren, men också den klara luften som gör att man tycker sig se stenar och skrevor på avlägsna bergssidor. Att luften är så klar beror förstås på det isolerade läget, det är **160 mil till Australien. I sin tur medför det att bra solskydd rekommenderas.**

Också i enlighet med vad som sagts oss var människorna mycket vänliga, dels där vi bodde (**B&B, motell osv**), dels när vi var ute och vandrade. Stod vi med en karta i handen och förmodligen såg vilsna ut frågade ofta någon om vi behövde hjälp.

Särskilt på Sydön var det gott om liftare. Vid ett tillfälle såg vi en ung man med tummen i luften som bredvid sig hade en stor ryggsäck, en liten dito samt en kanot. Det verkade optimistiskt, vi undrade hur det skulle gå för honom, men han hade i alla fall på något sätt kommit dit han var.

Vandringslederna var välordnade och välskyltade. Allmänt var säkerhetstänket högt, på lekplatserna var det bra flis- eller gummimatteunderlag, hjälmkrav gäller även vuxna cyklister, vi stoppades i en trafikkontroll där syftet var att se att vi hade bilbältena knäppta.

Även miljömedvetenheten verkade ganska hög, bl.a. beroende på dåliga erfarenheter av följderna av att införa främmande arter (mera därom strax). Snålspolande toaletter var så gott genomgående standard och det fanns en hel del återvinningsbehållare för glas, papper och papp. Däremot såg vi några gånger utmed vägarna högar med kastade plåtburkar.

NZ avskildes tidigt från Gondwanaland och ligger som sagt isolerat, så florans och faunan är särpräglad. Ca 85 % av arterna är endemiska.

Māorierna kom på 1200-talet och hade med sig en del djur, och likaså engelsmännen förde in arter. En sådan var, liksom i Australien, kaniner och när de spred sig tog man in vesslor för att hålla efter dem. Vesslorna började istället käka upp kivifåglarna som inte kan flyga, och även de opossumar man tagit in för att jaga för pälsens skull visade sig vara begivna på kivi (håhåjaja). Även en del växtarter konkurrerar framgångsrikt med inhemska, och man är nu ivrig att inte få in flera främmande arter med svårförutsägbara följder. Vid inresan fick man t.ex. visa upp ev vandrings skor så att det inte skulle sitta jord (med främmande frön) på dem och vid en kauriträdskog fick vi göra rent skorna.

Det hade känts vanskligt att börja köra bil direkt efter ankomsten utan tidsomställning så första dagen i Christchurch ägnades bl.a. promenad i Botaniska Trädgården. När vi hämtade bilen nästa dag visade det sig att den skulle lämnas i färjeläget Picton på norra Sydön varefter vi skulle ta färja utan bil till Wellington på södra Nordön och där hämta ut en annan. Bilhyran hade kontor vid färjelägena så det fungerade mycket bra och tursamt nog hade vi inte skaffat färjebiljett i förväg utan låtit det anstå, vi hade överhuvudtaget inte bokat något utom de båda första nätterna i Christchurch.

Det enda som inte fungerade bra för oss i detta välordnade land var faktiskt postgången. Det finns som två konkurrerande postverk, med var sin uppsättning frimärken och brevlådor. Vi var

noga med att lägga våra vykort i rätt lådor, men en del av dem håller på att komma fram 5-7 veckor efter postandet (skall nå Sverige på 1-2 veckor).

Tolkningarna av de māoriska ortnamnen nedan har hämtats ur Murdoch Riley: Māori Place Names Explained, Paraparaumu 2008.

Sydön

Resan började som sagt i Christchurch på Sydön. Staden drabbades svårt av jordbävningar 2010 och 2011 (NZ ligger på en plattskarv i "eldringen" runt Stilla Havet) och det finns alltså många oreparerade byggnader. Vi gjorde en halvdags utfärd till Akaroa vid kusten utanför,

Moeraki Boulders

med många vackra utsikter över havet.

Vi for sedan iväg längs ostkusten ner till Catlins-området i söder, därifrån upp till Queenstown vid gränsen till Fjordland nationalpark, vidare norrut och ut till kusten vid Haast som vi följde till Greymouth varifrån vi tvärade mot NV och Abel Tasman nationalpark och efter ett par dagar där vidare till Picton där vi som sagt lämnade bilen och tog färjan till Wellington.

Viktigare stopp:

Oamaru (offrande till Maru) med pingvinkolonier. Dels såg vi (en) gulögd, dels blå. Båda kommer in till land i kvällningen.

Moeraki (sovande moln) *Boulders*, en samling särregna runda stenar på stranden. De var inte kompakta utan några hade spruckit och visade en inre hållighet.

Dunedin med pingviner, albatrosser, sälar och NZ:s enda slott på den närbelägna Otagohalvön. Stadens järnvägsstation lär vara södra halvklotets mest fotograferade. Besök på Cadbury's chokladfabrik.

Catlins-området med förstenade träd, pingviner,

sjölejon m m. Grottan Cathedral Cave som man kan gå till vid lågvatten. Delfiner lär man kunna se, men de höll sig undan. "Jackson's blowhole", ett hål i marken en bit in på land men med förbindelse till havet så det vid högvatten kan spruta upp ur det.

Gore med museum över bl a den illegala framställningen av whisky (Hokonui Moonshine) som trakten var känd för.

Te Anau vid vacker sjö och nära gränsen till Fjordland. Besök i lysmaskgrotta – det var en säregen upplevelse att åka båt genom grottan och se en mängd lysande punkter i grottaket.

Queenstown med kivihus. Kivifågeln har ju farit illa av de inplanterade vesslorna så man har ett uppfödningssystem för att få fåglar att planera ut i det fria (man tar även hand om skadade fåglar). Kivin är nattaktiv men i de här husen har man vänt på dygnet m h a ljus som den inte uppfattar utan tror det är natt och går omkring och söker föda.

Arrowtown med minnen från guldgrävarepoken för knappt 150 år sedan, då det fanns många kinesiska gästarbetare.

Fox- och Franz Josef-jöklarna förde tankarna till Island. En skillnad var dock att man gick genom en trädormbunksskog på vägen till Franz Josef.

Hokitika (vände tillbaka genast), varifrån vi gjorde en dagstur till Arthur's Pass i ett fantastiskt väder. Där fick vi se keafåglar (bergspapegojor) som sägs vara lika begåvade som 4-åringar, hur man nu mäter det. De är nyfikna och en av dem ägnade stort intresse åt en bil där det hängde en handduk över dörren och det fanns en spännande backspegel baktill.

Punakaiki (möjl puna = källa, kaike = ligger på varandra) med Pancake Rocks, höga klippor

"Sagen-om-ringen-skog"

som såg ut som pannkakor lagda på varandra. *Shantytown*, en uppbyggd stad med information om guldgrävare.

Motueka (från en Tahiti-ö om vilken det finns en likartad sägen som om NZ-orten), där vi bodde tre nätter, ligger strax söder om Abel Tasman nationalpark. Besök i en kalkstensgrotta med ben efter moafåglar och kivifåglar som trillat ner i den genom slukhål. Mycket nära låg en gård där man hade införda gotlandsfår. Litet längre bort i slutet av en knölig, backig och krokig väg började en stig till ett 176 m djupt slukhål. Stigen gick genom en trolsk skog som fick oss att tänka på Sagan om Ringen som delvis är inspelad just här.

Den andra dagen i Motueka tillbringade vi i Abel Tasman med en otroligt vacker vandring längs kusten 4 timmar och båt-taxi tillbaka. Bland annat skarvar och kalifornisk vaktel siktades. Staden *Nelson* med innehållsrikt museum med utställning om bl.a. māorikultur, vidare botanisk trädgård med kauriträd och NZ:s mittpunkt (ur lantmätarsynpunkt).

Nordön

Här åkte vi ett varv motsols runt större delen av ön, dock inte den allra nordligaste delen. Viktigare stopp:

Wellington, huvudstaden, med bl a botanisk trädgård (dit man kan åka bergbana) och det otroligt innehållsrika Te Papa-museet. (natur och kultur/samhälle). Vi tillbringade 5 timmar där och hann se strax över hälften av det.

Taupo (kappa, av en naturformation), vackert vid sjö med snötäckt fjäll i bakgrunden och litet termisk rök på bergssidan. Vattenfall där det strömmar 200.000 l/sek, lär vara NZ:s mest besökta turistattraktion. Vi var dock ännu mer imponerade av nästa besök som var i ett närbeläget stort termiskt område med mycket rökar man kunde gå runt bland, och också beundra från en ås med ormbunksträd bakom ryggen.

Rotorua (den andra sjön), där vi stannade vi tre nätter. Det är centrum i stort termalområde, även māorikultur. I den gamla kuranläggningen finns ett innehållsrikt museum, både över hälso-baden där och över natur och samhälle i allmänhet t.ex. jordbävningarna som varit i området.

Första utflykten gick till geysern Lady Knox som sades spruta varje dag kl. 10.15. Vi undrade lite hur det kunde vara så punktligt men det visade sig, litet fuskigt, bero på att den då matades med

Maorifigur

(miljövänlig) såpa. Vi gick sedan först genom ett färgrikt område med rökar, kokande lerpölar osv. som förde tankarna till både Island och Yellowstone, sedan genom en rätt närbelägen dal där senaste utbrottet var 1986. Svarta svanar siktades i en sjö.

Nästa dag började i māorisamhället Whakarewarewa i det tredje geotermiska området där vi följde en intressant visning med en engagerad guide, innan vi fortsatte till en redwoodskog.

Te Puke (det heliga berget), kiwifruktsodling. Vi lyckade med resan i februari/mars (motsvarande vår augusti/september) pricka in tiden just innan kiwifrukterna mognat, så de frukter vi såg i butiker var införda från Italien och Kalifornien vilket kändes litet fånigt. Vi fick i alla fall se kiwikarten hänga i träden. ”Gyllne frukt må andra skaka, jag vill dröja och försaka, i min lustgård vill jag vaka, medan träden knoppas där” för att citera E A Karlfeldt.

Waihi (uttorkat vatten), med en ca timslång vandring runt en guldgruva (dagbrott). Den vackra *Coromandelhalvön* med bland annat kauridungar.

Vi körde sedan genom Auckland men stannade inte där utan fortsatte till norra delen av Nordön där huvudmålet var *Waitangi* (gråtande vattnen) där det viktiga fördraget mellan māorierna och engelsmännen undertecknades 1840. Vi följde en mycket bra guidad vandring, där lustigt nog guiden var ättling i femte led både till en māorier och till en engelsman bland undertecknarna. Hennes sympatier låg påtagligt främst hos den första gruppen. Avtalet fanns på båda språken men med något olika innehåll vilket än idag or-

Kauriträd

sakar dispyter. Utöver den guideade turen, med historisk inriktning, såg vi också på en kulturell uppvisning i ett māorihus.

Hokianga-området (återkomst), på västra kusten, med bland annat enorma sanddyner på norra sidan om den vik där vi bodde. Det kändes lockande att försöka simma över till dem, men eftersom strömmarna var obekanta avstod vi.

Strax söderut ligger *Waipoua*-skogen (vatten som kommer genom nattliga regn) med jättelika kauriträd. De här träden, som kan bli några tusen år gamla, har mycket hårt trä och uppskattades av māorierna för kanotbygge och senare av engelsmännen som byggnadsvirke. Mycket exporterades också. Det dröjde ända till omkring 1940 innan man insåg att det tar mycket lång tid innan en skog förnyats, och man försöker nu rädda vad som räddas kan. I den här skogen finns NZ:s största kauriträd, Tane Mahuta eller Skogens Gud: 51 m högt, 2000 år gammalt, en stam med de första grenarna 17 m över marken. Trävolymen uppskattas till ca 250 m³. **Trädrötterna** är känsliga så man tillhålls att hålla sig på de iordninggjorda stigarna. Det finns även sjukdomar som man vill hindra spridning av så på ett ställe fick vi borsta och skölja av skornas undersida innan vi gick in.

Dargaville, ännu en ort med ett imponerande museum (mycket tack vare frivilliga krafter). Det

kallades ”nautiskt” och visst fanns det en sådan anknytning – t.ex. en modell av Gustaf 11 Adolfs (sic!) regalskepp *Vasa* (uttal: Va-sa) som sjönk utanför **Beckholmen** (sic!)– men också mycket annat.

Matakohē med mycket sevärt kaurimuseum om själva trädet, avverkning, användning, kaurikåda.

Sista anhalten blev, naturligt nog, *Auckland*, dit vi kom en fredagkväll med hemresa sent på lördagkvällen. Det regnade hurtigt på f.m. men på e.m. var vi i Botaniska Trädgården.

På Nordön fick vi mer regn än på Sydön, men ändå inte särskilt mycket. Sydön var naturmässigt mera storslagen men Nordön hade de spännande geyserområdena och det historiska mycket intressanta Waitangi. Vi hann som sagt inte se allt vare sig på Nordön eller Sydön som vi funderat på, och om vi återvänder – vilket inte är otänkbart – vill vi nog försöka fylla ut luckorna på båda öarna. Helt klart är att det här var en enastående resa som blir svår att överträffa.

Text och bilder *Erik och Eva Elvers*

Brev från La Palma

Maror! Nej, inte de som gör hästarna vettskräm-
da och trasslar till deras man om natten, utan
Maratonloppen.

Det är den yttersta graden av att röra sig ute i
naturen. Själv tillhör jag den första graden: jag
går ut så ofta jag kan men inte så ofta som jag
skulle vilja, för jag är beroende av en vandrings-
kamrat. Dels därför att man oftast behöver två
bilar - det finns nästan inga rundvägar och höjd-
skillnaden är stor, vart man än går -, dels för att
det kan vara farligt i den här terrängen. Ständigt
och jämt läser man om turister som har varit ute
ensamma och ibland går de av stigen och störtar
och slår ihjäl sig, ibland går de vilse, och i båda
fallen måste de oftast hämtas med helikopter.
Senast i förra veckan störtade en tysk turist i en
ravin inte långt härifrån och slog ihjäl sig. Man
ska aldrig, aldrig gå ensam och aldrig lämna sti-
gen, men det här är ju vana skogsmänniskor
som sätter sig över sådana regler.

Min vandringskamrat är låghalt och själv har jag
skrivit ett manuskript under vintern (om de ätli-
ga vilda växterna på La Palma) och har blivit en
riktig soffpotatis, så ingen av oss kan gå fort.
Dessutom är vi båda sakletare i klass med Pippi
Långstrump och går med näsan i marken för att
se på allt smått som växer, kryper eller flyger
(**Ramón är biolog och jag är amatör på lite av
varje**). Vi hittar inte bara blommor och skalbag-
gar: den tredje maj gick vi genom skogen till hel-
gonfesten i Juan Adalid längst upp i norr. En
liten skalbagge visade oss vägen till skålgropar
och hållristningar på en berghäll, okända hittills.

Ett par gånger har jag följt med på vandringar
här i trakten med en klubb från en annan del av
ön. Det är ett populärt nöje och det är alltid sto-
ra grupper av människor som pratar och skrattar
och skriker och kastar bananskal omkring sig -
för all del, de är ju organiska, men det ser så illa
ut! Och drar till sig annat avfall. Och jag känner
alltid att Ni skrämmer bort älgarna! Här finns väl
inga älgar! Ja, där ser ni! Dessutom går de snabbt
och har inget som helst intresse för vare sig skal-
baggar eller skålgropar. Den här sortens vand-
ringar räknas numera som sport. Till min förtret:
att gå i skogen är en livsstil, inte idrott. Detta är
den andra graden.

Den tredje graden är alltså marorna. De har bli-
vit oerhört populära och blir fler och längre för
varje år. Här på ön heter de Transvulcania - *ult-
ralang, ultrasteil und ultraschön/ultralarga, ultraempi-
nada y ultrabonita*, enligt det tvåspråkiga annons-
bladet La Palma para ti (La Palma för dig). I år
var det fyra klasser.

Ultramaraton: 83,3 km med en sammanlagd
höjdskillnad på 8.525 m (4.415 uppför och 4.110
meter utför), men det ryktas om att den ska ut-
vidgas till elva mil. Den börjar alltså nere vid
havet och går upp till Roque de Los Muchachos
två gånger.

Maraton: 44,3 km. Sammanlagd höjdskillnad
4.890 m.

Halvmaran: 26, 8 km. Sammanlagd höjdskillnad
2.910 m.

Km. Vertikal: 6,6 km. Sammanlagd höjdskillnad
1,160 m. Ny för i år och den brantaste.

Loppen gick den tionde maj. Jag undrade lite
över att det var så lite folk i affären, tills Merce-
des, ägarinnan, sa till sin man att gå in och sätta
på TVn för att se hur det gick. Jaså, det var där
de var, framför TVn, de som inte stod i klungor
och tittade där stigarna korsar vägen. Starten
gick klockan sex på morgonen. Då är det fortfa-
rande mörkt, så de får använda pannlampa. Lite
före ett kom den förste mannen i mål efter 6
timmar, 55 minuter och 41 sekunder. Och det är
minsann inte bara unga, starka män som spring-
er den långa maran. Den första kvinnan kom
efter 8 timmar, 40 minuter och 41 sekunder. Det
finns pensionärer med och även barn, som
springer halvmaran. På strategiska platser står
rader med ambulanser och rödakorstält och
marketereri uppställda. Sjukhusets helikoptrar
står beredda.

Det kommer deltagare från hela världen. Den
lokala digitala tidningen, La Palma ahora (La
Palma nu), skrev: Denna lördag gör La Trans-
vulcania ön till Trail runnings huvudstad.

Idrott! Min ryska väninnas elvaåriga dotters lag
vann Kanarieturneringen i schack på Gran Ca-
naria i veckan. Schack räknas också som idrott.
Själv väntar jag på den dag då en av ”våra nobla
förfäder” vikingarnas käraste idrotter blir erkänd
som idrott även här: poesi!

Ingegerd Hosinsky

Program

LAPPLANDSRESA

Genomförs i slutet av juni. (Se förra numret av NOS eller hemsidan)

CYKLING I SOMMAR

Om du är intresserad av att ta cykeln på resor eller mindre utfärder får du gärna höra av dig till någon av oss. Anders Schaerström, Erik Elvers, Camilla Berg (adresser, se NOS s. 2), Björn Setterberg, bjoset@worldmail.se

KRÄFTHELG PÅ RUNMARÖ

Lördag – söndag 23-24 augusti

Visserligen längtar man inte till slutet av sommaren, men däremot till ännu en skärgårdssupplelse. Bröderna Kaj och Conny Valtersson tar emot till en helg med kräftor, bad och natur. Det är nödvändigt att övernatta till söndagen. Det finns några sängplatser och gott om plats för tält. Buss 433 eller 434 från Slussen till Stavsås. Därefter antingen passbåt till Halvans brygga eller Waxholmsbåt till Styrsvik, varifrån man vandrar ca 30 minuter (Tidtabell för passbåt: www.battaxi.se).

Var och en medför kräftor och tillbehör, liksom proviant till frukost etc. Som efterrätt brukar vi gemensamt göra en fruktsallad på blandade frukter och bär. Anmälan till Kaj Valtersson, tel 08-16 23 83 (a), 08-710 18 92 (b), 08-571 522 22 (Runmarö) mobil 073-9733004

PICKNICK PÅ TIVOLIUDDEN

onsdag 27 aug kl 17.30

Vi träffas med litet matsäck för en picknick på Tivoliudden i norra Brunnsviken. Samling utanför T-banan stn Bergshamra södra utgången (vid ICA-butiken) kl 17.30 för gemensam promenad till udden. Anmälan till Erik Elvers e.elvers@bredband.net eller tfn 08-858488 senast måndag 25 aug

VI BORSTAR I PARKEN

tisdag 2 sept kl 17.30

Dags för den årliga tillsynen och försiktiga avtvättandet av vår runsten som står i Karlbergs Slottspark. Samling på grusplanen framför slottet (sidan mot Karlbergs Sjö), hörnet närmast Vasastan, kl 17.30. Efter skötselns av stenen äter vi litet matsäck i parken eller nere vid vattnet. Föranmälan behövs inte men kan göras till Erik Elvers e.elvers@bredband.net eller tfn 08-858488.

HAVTORNSPLOCKNING

Lördag 27 sept kl 09.00

Dags för den årliga utflykten till Grisslehamn där vi hoppas kunna plocka de C-vitaminrika havtornsbären. Recept utdelas till deltagarna. Medtag burkar med tättslutande lock och lunchmatsäck, vi stannar dock i Grisslehamn där vi kan köpa t ex rökt fisk. Kläder efter väder, plockplatsen ligger öppen vid stranden så det kan vara blåsigt. Möjlighet till bad. Samling Bergshamra torg utanför T-banan stn Bergshamra norra utgången varifrån vi samåker i bilar. Återresa från plockplatsen senast ca 14.30 med nytt stopp vid fiskaffären. Anmälan till Erik Elvers e.elvers@bredband.net eller tfn 08-858488 senast torsdag 25 aug.

I nästa NOS

MOSS- OCH LAVEXKURSION

Färingsö Söndag 5 oktober

Exkursionsledare är botanisten Sture Nordmark. Mer information kommer i nästa NOS.

CYKLING I BALTICUM?

Våren/sommaren 2015. Mer information kommer i nästa NOS. Kontakta Erik Elvers (e.elvers@bredband.net).

